

Te och opium: variationer

Andrej Slávik

Te och opium är som höger och vänster, som öst och väst, som dag och natt: lika olika, och lika oupplösligt sammanbundna. Följande anteckningar är avsedda som lika många bidrag till deras gemensamma historia – som också är historien om vår gemensamma värld.

...

Te. Med sina friskt gröna blad och sina små vita blommor gör *Camellia sinensis* ett anspråkslöst intryck, åtminstone i jämförelse med sin mera iögonfallande släkting kamelian.

Den vetenskapliga beteckningen antyder ett kinesiskt ursprung, men de närmare omständigheterna är kringgårdade av legender. En av dem förtäljer hur munken Bodhidharma – som, känd under namnet Putidamo, var först med att föra buddhistiska meditationstekniker till Kina och som, enligt sin förste kände levnadstecknare Yang Xuanzhi, stammade från Persien –, hur Bodhidharma, efter att under sju års tid ha begrundat bergväggen längst in i den grotta dit han hade dragit sig tillbaka, kom på sig själv med att ha somnat till för ett ögonblick, drog fram rakkniven ur sin svarta klädnad och skar av sig

ögonlocken.

På den plats där de föll till marken växte den första teplantan upp. I vilt tillstånd kan den nå flera meters höjd (den nordindiska varieteten *assamica* upp till tjugo), men som kulturväxt är den betydligt hårdare hållen. Skotten plockas regelbundet tillsammans med ett skiftande antal blad, allt beroende på den tilltänkta slutprodukten. Den invecklade beredning-en – en kombination av torkning, rullning, luftning, ångning eller rostning, sållning samt i vissa fall även rökning, jäsning och pressning – tar vid så snart skörden är bärgad och ger vitt skilda resultat med avseende på smak, doft och färg. Kinesiskt språkbruk målar upp en vid palett som sträcker sig från skimrande vitt, över gult, grönt och *wulong*, till fylligt rött och jordigt svart.

Opium. Om teplantan förknippas med dagen och vakenheten hör opievallmon till nattens, sömnens, rent av dödens rike. Än en gång är artepitetet talande: den bokstavliga innebörden av latinets *somniferum* är "sömnbringare".

Släktnamnet *Papaver* är däremot av oklart ursprung, lika obskyrt som växten själv. Hypoteserna sträcker sig från assyriskan eller någon av dess förelöpare till ett pre-indoeuropeiskt substrat, från det yttersta av Europa till det innersta av Centralasien. Det är inte heller klarlagt om *soma* – den heliga planta som hymnerna i *Rg veda* höjer till skyarna och som, under det snarlika namnet *haoma*, förekommer även i zoroastrisk ritual –, om *soma* svarar mot

opievallmon eller någon annan växt med liknande egenskaper. Att samma ord, om än vid ett senare datum, fick bibetydelsen "måne" skulle kunna förklaras med hänvisning till både fruktkapselns form och mjölksaftens färg.

En smal, vinglande stjälk som kan växa sig nästan meterhög bär upp, först ett flor av skira kronblad som skiftar från klaraste vitt till djupaste purpur (vanligtvis med en mörkare fläck vid fästet) och därefter en stor, blåaktig fruktkapsel som sväller av små, blåaktiga frön. De används som krydda till bröd och fyllning till bakelser, men innehåller bara små mängder av de verksamma substanser för vilken växten är mest känd. Dessa utvinns istället genom ytliga snitt i den ännu omogna frökapseln där de mjölkigt bleka tårarna tränger fram, lämnas att torka och till sist skrapas av. Resultatet är en klibbig, bärnstensfärgad massa som i sin tur kan förädlas på olika sätt, allt beroende på den tilltänkta slutprodukten.

Te finns att få i många olika färger, opiumpreparat – framför allt morfin, kodein och heroin – bara i nyanser av vitt.

...

Vägar. Landskap uppfyller synfältet. Blicken försätts i rörelse: framåt, samtidigt utåt och inåt, eller också i sidled utmed bildens öppna yta. Längs rödgrå stenöken eller lågväxt gulgrönt gräs. Under klippers allvarsamma ansikten – men också över

mjukt böljande, svallande, undfallande bergåsar. Vägen, lång och vindlande, löper som ett svart band genom landskapet. Elstolpar av råbetong mäter upp åtgången, men utan mittlinjens vita träckelstygner ser den ut att kunna fortsätta i all evighet. Antennerna på höjden ovanför är som nålar i en nåldyna, motorbullret som ljudet av en gammal symaskin. Kolven rör sig fram och tillbaka, vevaxeln rör sig runt och runt. Vevaxeln rör sig runt och runt, nålen rör sig upp och ner. Principen är densamma: lika gammal som den är enkel, men redan en revolution.

Vid ingången till utställningen återser vi bilden – en stillbild, den enda – av en svartvit bil i ett landskap av dämpade färger, gissningsvis 1967 års modell av Deutscher Volkswagen typ 1. Nummerplåten pryds av arabiska siffror. Eller, för att vara exakt, av östarabiska siffror i deras persiska utformning (۲۲۲۵).

Te #2. På kinesiska är svart te (*hei cha*) inte densamma som svart te i västerländsk mening. Det syftar istället på ett grönt te som, efter den sedvanliga beredningen, genomgår en efterjäsning som tjänar till att förlänga hållbarheten och fördjupa smaken. Det mest berömda varianten tillverkas i staden Pu'er i Yunnan, nära gränsen till Burma, Laos och Vietnam. Svart te i västerländsk mening beskriver kineserna som rött te (*hong cha*).

Männen i Farhad Kalantarys videoverk *A New Beginning* dricker rött te, antingen lokalt odlat i trakterna kring Lahijan vid Kaspiska havets sydkust

eller också importerat från globala producenter som Indien, Sri Lanka och Kenya. De dricker det i klara glas på djupa fat, och sockerskålen är aldrig långt borta. Vitt socker, brunt socker. Fingrar som plockar förstrött med de grovhuggna bitarna.

Händer som rör sig, långsamt eller ännu långsammare, ut och in i bilden. Stora kittlar, spegelblanka eller svarta som sot, eller också små, ömtåliga kannor.

Jord. Först en spade, sedan två, tar djupa tag i den lösa myllan. Bland ogräset står käppar nedstuckna. En skugga faller på gyllengult strå. Skuggan höjer armarna, grepen lägger höet på plats. Strå singlar från marken.

Ljudet av en jordbruksmaskin, gissningsvis ett tröskverk. Vevaxeln rör sig runt och runt, sållet rör sig fram och tillbaka.

Får med svarta ansikten, pojkar med käppar, hundar med tungorna hängande. Trafikstockning.

Opium #2. Som ett dödligt gift och samtidigt ett av naturens mest potenta smärtstillande preparat har opievallmons torkade tårar, mer än både talet och skriften, gjort sig förtjänt av det klassiska epitetet farmakon. I läkares frånvaro har opium använts som medicin – och som berusningsmedel – sedan förhistorisk tid. Det händer att det drygas ut med socker; kineserna blandade det med linolja för att göra det lättare att röka.

Männen i Farhad Kalantarys videoverk *A New*

Beginning röker opium: säkerligen hämtat från Afghanistan, förmodligen framställt i provinsen Helmand, möjligen smugglat via staden Herat. De röker det i pipor vars huvuden av glaserat lergods ser ut som små, runda krukor. Massan smetas fast kring rökkammarens öppning och antänds mot eldstadens halvt om halvt förbrända knotor. Händer rör sig ut och in i bilden. Andas ut för att blåsa liv i glöden, andas in för att blåsa liv i själen.

Vi ser aldrig deras ansikten, men vad de röker antyder redan vilka de är. "Opium, vi känner det bara inte. Det är för gamlingar."

Män. En gammal man dricker sitt röda te, kammar sitt vita hår, sjunger sin ungdoms kärleksvisor. Han tror på Gud. Principen är lika gammal som den är enkel, men redan en revolution.

Två gamla män dricker te. De talar – med sig själva och varandra – om givmildhet och girighet, ärlighet och förljugenhet. Det rofyllda, förtroliga samtalet låter ana att de är släkt.

Gamla män som dricker te. Gamla män som röker opium. Händer, ringar, cigaretter. Samtal och sång, djupa andetag, glas som klirrar – och, nästan omöjligt att urskilja om du inte redan har hört det, ljudet av en radio som trevar sig fram bland frekvenserna, trevar efter en annan beskrivning av verkligheten. Röster från Irak, från Israel, till och med från Amerika. *Winston tastes good like a cigarette should.*

En gammal man tvår sina händer. Tofflor av läder,

plattor av sten, droppar av vatten. På vägen genom utställningen blir denna bild – i Super 8, den enda – den sista. Vattnet rinner ut i avloppet. Den smala vägen saknar belöning.

...

Silke. Säckiga bruna byxor, slitna svarta skor. Kavajer av grovt kläde, vita dukar med röda bårder. Ett stycke purpur, glest vävt eller också stickat. Varp och inslag.

Silket är det första råmaterial som jag saknar i videoverket *A New Beginning*. Eftersom det var med trådar av silke som dessa vägar först knöts till helt andra vägar, till vägar som förde till andra platser: västerut mot Bagdad, Damaskus och Antiochia – delvis längs den gamla kungsvägen från Susa till Sardis – men lika gärna österut mot Teheran, Nishapur, Samarkand, Kashgar, Dunhuang, Lanzhou... Eftersom det var med trådar av silke som detta landskap först knöts till helt andra landskap, till landskap som skulle blomstra, bära frukt och utarmas tillsammans med det. Och eftersom det var med trådar av silke – nästan omöjliga att urskilja om du inte redan har sett dem – som dessa gamla män och deras skiftande livsöden först knöts till andra män och kvinnor, gamla som unga, och till deras skiftande livsöden.

Dagar. Vi färdas genom ett landskap utan skuggor. Längs skrovliga stenar eller glest, gulgrönt gräs, i

Nordafrika eller Mellanöstern – men alltid under en och samma gassande sol.

Alla vägar utom en bär till Rom. Den återstående för oss i rakt motsatt riktning.

Te #3. Rött te i klara glas. Omärkligt små partiklar – rester av teblad – följer sin omloppsbanan genom en vätska som sakta blir alltmer upprörd, börjar krusa sig, sjuder och skälver. Rent vatten, rykande hett, rinner utan förvarning upp ur glaset, in genom pipen, tillbaka ner i kannan. Ett koncentrat, mörkt och grumligt, blir kvar i glaset.

Svart te är en produkt av Sidenvägen: pressat till kakor och invikt i papper bevarade det sin smak även efter hundratals mil längs karavanlederna. På den eurasiska stäppen blandade nomaderna det med mjölk, en sedvana som manchuiska ryttare förde med sig till det kinesiska hovet när de vid mitten av sextonhundratalet erövrade Peking. Möjligen var det av dem som engelsmännen först fick idén.

Opium #3. Fenicierna var de första att utsträcka kontinentens härva av handelsrutter över Medelhavet, att knyta dess landvägar till sina egna sjövägar. Via kolonier som Kartago flöt allt fler av den gamla världens rikedomar ut i ett Europa som ännu inte hade börjat intala sig självt att det utgjorde en egen världsdel. Först med Alexander – grekerna kallade honom den "store" (*megas*), perserna den "förbannade" (*gojastak*) – började tidvattnet vända, men inte för sista gången.

Opievallmon tros ha kommit till Iran med Alexanders här: både *afyun* och *taryak*, de vanligaste orden för opium på både arabiska och persiska, går tillbaka på grekiska förlagor. Det inhemska uttrycket *hashish al-fuqara*, "den fattiges hasch", är dock väl så betecknande. Bland vanliga människor blev det framför allt ett sätt att döva den gnagande känslan av hunger, att stå ut med tröstlöst arbete eller att lugna sinnet inför en annalkande strid.

Huruvida religionen är folkets opium förblir en omstridd fråga. Den omvända utsagan gäller däremot för de flesta historiska omständigheter.

Nätter. Den återstående vägen bär genom ett nattligt, nästan svartvitt landskap. Pilar, upplysta, för oss rätt. En bil i dämpade färger – en Ahura Mazda 323 Kombi, fotograferad i Fujichrome, från mitten av åttiotalet – stannar långsamt upp. Lysrören högt ovanför kastar ett spöklikt ljus. En man i uniform knackar på fönsterrutan: *Waffen, Ammunition, Kommunikationsradio?*

Olja. Kolven rör sig fram och tillbaka, vevaxeln rör sig runt och runt. Principen är lika gammal som den är enkel, drivmedlet långt mycket äldre. Deras explosiva kombination i förbränningsmotorn är däremot av betydligt nyare datum.

Oljan är det andra råmaterial som jag saknar i videoverket *A New Beginning*. Från Baku och dess "svarta stad" – förevidad vid förra sekelskiftet av cinematografer som Alexandre Michon och Vasili

Amashukeli – till dagens frihandelszon i Kuwait City är det, grovt räknat, 200 mil. Iran ligger längs vägen, huvudstaden Teheran knappt halvvägs. Enligt aktuell statistik är landet världens fjärde största oljeproducent – under drygt hundra år av utvinning har det producerat mer än 60 miljarder fat – och omfattar de tredje mest omfattande fyndigheterna. Vare sig under de allierades ockupation eller Mossadeqs kortlivade ministär, Mohammad Reza Pahlavis auktoritära monarki eller Khomeinis auktoritära teokrati har befolkningen lyckats undfly sitt underjordiska öde.

För att citera en samtida iransk filosof: “det finns inget mörker i denna värld som inte har sin spegelbild i olja”. Petromani: Norge-Iran, tur och retur?

...

Tystnader. Ljudet av vinden som viner i mikrofonen – inte starkt, men ändå öronbedövande – dränker alla andra ljud: motorbuller, klirrande glas, röster inbegripna i samtal. Det kvittar lika. För Farhad Kalantary är det viktigaste vad som inte hörs, det mest talande vad som inte sägs.

Å ena sidan, den emfatiska tystnad som döljer en oupphörlig, uttalad anklagelse. Men vad vill en sådan tystnad egentligen säga? – Å andra sidan, de ovidkommande, vardagliga ögonblick i vilka vi alltid kommer att känna igen oss eftersom de står emot varje försök till politisk omstörtning, varje *coup d'état*, varje revolution. Men är detta faktum

självt omstörtande eller ovidkommande?

De levandes röster hörs inte, kan inte höras. Endast de döda får komma till tals.

Silke #2. Konturerna skälver. Rörelsen skiftar både riktning och hastighet: oftast mjukt, ibland mera motsträvt – men alltid så gott som omärkligt. A/D. Konturerna flimrar.

Förgrund och bakgrund glider över varandra som veck i den glattaste väv. Fina trådar, tvinnade, löper omlott: varpen från en son till hans far och mor, från en far till hans son och dotter – och inslaget från en bror till hans syster och bror, från en vän till hans vänner och deras vänner. Lager på lager av vävnad i den omätliga, omätliga samhällskroppen. Varor och tjänster rör sig genom vener och artärer, tal och omröstningar genom lungor och luftvägar, impulser och idéer genom nerver och ryggrad.

Det är där, under huden, som historien utspelar sig – från de moderna finanskrisernas kroniska arythmi, över den långsamma respirationen hos dynastier och imperier till vardagslivets små, oupphörliga synapser.

Kvinnor. Ett par händer – en kvinnas, de enda – sköljer mynta i ett rött plastsåll. Bladen för sig, stjälkarna för sig. Och så börjar hon, sakta men säkert, att fästa de förra på de senare.

Händer, tallösa, plockar te. Ett skott, ett eller två blad, upp till tjugo kilo om dagen. Kandy, Nuwara Eliya, Hatton, Haputale: ingenstans är det postkoloniala

tillståndet så nära sitt koloniala upphov, det lokala så nära det globala, lönearbete så nära slaveri. På så sätt ger teplockerskan på Sri Lanka prekatiet ett ansikte. Trefaldigt olycksfödd: till kvinna istället för man, till tamil istället för singales, till indisk tamil istället för lankesisk. En subaltern tiger. Vem hjälper henne att fästa bladen på stjälkarna?

Opium #4. Persiskt opium, bland kinesiska konnässörer känt som *bositu* eller *jinhuatu*, betraktades länge som det främsta i världen: pressat till kakor och invikt i papper bevarade det sin smak även efter hundratals mil längs karavanlederna. Men säg det som varar för evigt.

År 1729 utfärdar kejsaren av Kina sitt ödesdiga förbud mot bruket av opium. Följderna, alltför vittförgrenade för att låta sig överblickas här, inbegriper en yttre såväl som en inre fiende. Med sina krigsfartyg av järn, framdrivna med eld och ånga, visade sig "vålnaderna från västerhavet" omöjliga att besegra. I jämförelse med dem borde "opieätarna" ha varit värmlösa offer – men den alltmer besinningslösa kampanjen för avvänjning, en ohelig allians mellan kinesiska nationalisterna och kristna missionärer, gav i själva verket upphov till en rad betydligt farligare preparat. Laudanum, morfin, heroin: för läkare allt enklare att administrera, för brukare allt enklare att dölja, för smugglare allt enklare att frakta. Ett efter ett förbyttes botemedlen i nytt gift.

Nu odlas persiskt opium i Afghanistan. Gränser ritas om, men vallmofälten blommar fortfarande

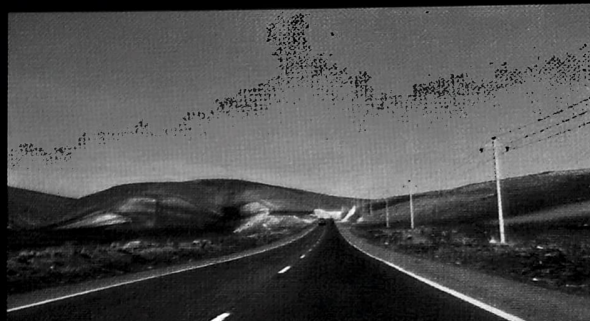

– och opium är alltså folkets religion. Enligt en aktuell FN-rapport har Iran fler missbrukare per capita än något annat land i världen och en marknad som årligen tros omsätta omkring 3 miljarder dollar. Men pipan är för gamlingar. “För oss är det heroin. Och för de som är yngre än oss är det crack och glas...”

Röster. “Till en början trodde jag att det var vågor som bröt mot dess stränder. Sedan insåg jag att klipporna, upp till sex fots höjd, var täckta av salt. De glimmade genom dess dimmor där allt annat hade tonat bort, i en skälvande stråle av vaga båglinjer och uddar. Några vita fåglar simmade längs med, som brottstycken av stranden.”

Rösten tillhör Colin Thubron, en av de främsta reseskildrarna i samtida engelsk litteratur. Platsen är Chichast, den “glittrande” – på latin *Lacus Matianus* efter det omgivande kungadömet, idag Urmiasjön efter den närbelägna staden. Det sägs att Zoroaster, det antika Persiens store religionsstiftare, föddes här – men hans lära överskuggades snart av andra, mer långväga förkunnelser. Under lång tid var Urmia känt som ett kristet fäste och Urmiasjön, åtminstone bland muslimska geografer, som “schismatikernas sjö”.

Namnet förblir förvånansvärt träffande. Allt eftersom den arabiska våren övergår i medelhavssommar och nästan – men bara nästan – i en israelisk-palestinsk höst samlas allt fler, längs stränderna och den nybyggda bron, för att ge röst åt sitt miss-

nöje: på grund av uttorkning, delvis till följd av mänsklig inverkan, riskerar sjön att förvandlas till saltöken. Regimen i Teheran ser ytterst allvarligt på situationen. Under årets lopp fångslas hundratals demonstranter.

Enligt officiella uppgifter utdöms hälften av alla fängelsestraff och tre fjärdedelar av alla dödsstraff i Iran för narkotikabrott. Hur många av dem som i verkligheten är politiska domar framgår inte, men statistiken har onekligen eskalerat med den politiska situationen.

Te #4. Under närmare två hundra år vilade förhållandet mellan öst och väst, det kinesiska imperiet och det brittiska, på en prekär handelsbalans: te mot opium, export mot import, vinst mot förlust. Silver som bytesmedel, Indien och Sri Lanka i vågskålen. År 1848, halvvägs mellan freden i Nanking och Arrow-incidenten, lyckas den skotske botanisten Robert Fortune i hemlighet föra ut frön och sticklingar av *Camellia sinensis* ur Kina – samt, än mer avgörande, kunskapen om hur odlingarna ska skötas och skörden beredas. Följderna, alltför vittförgrenade för att låta sig överblickas här, inbegriper revolutioner och motrevolutioner, kolonisationer och avkolonisationer – samt, sist men inte minst, ny mark och nya marknader. Te i klara glas, socker i skålar. Fingrar som plockar förstrött med bitarna. Scenen är vardaglig, men långt ifrån ovidkommande. Ett litet mirakel, rent av.

Historier. En skugga faller på marken. På samma sätt faller min egen skugga på bilden, blir en del av projektionen. En verklighet överlagras på en annan – och påminner oss på så sätt om att båda två egentligen är en och samma. Klippen accentueras av korta stillbilder, frusna ögonblick.

Detta är ännu en utsaga som vi kan våga oss på att upphöja, om inte till allmän lag, så åtminstone nästintill. Vare sig vi närmar oss mångfalden av enskilda historier eller historien som kollektiv-singular, lokala situationer eller globala processer, det unflyende ögonblicket eller den återkommande rutinen måste vi alltid söka efter den punkt där en linjär rörelse övergår i en cirkulär, där vägen och livet sammanfaller. Vare sig vi skriver med ljus eller bara med papper och penna är det först här som det förflutna blir läsligt – som avlagringar i en bergs-sida, eller också som rynkor i en hand eller ett ansikte. (Och mestadels sitter de flesta av oss ändå framför datorn numera. Inte undra på att vi behöver en påminnelse emellanåt.)

Historien lärde filmen att vrida tiden tillbaka. Filmen lärde historien att fånga den i flykten. Båda rör sig fritt mellan tider och platser, mellan long shot och close-up. I vardagslivets poetik finner de sin gemensamma utmaning.

Tystnader #2. Te och opium, opium och te. Vi började med en enkel sammanställning – men slutar oundvikligen med en mer komplex konfiguration, ett glaspärlespel med en mångfald av möjliga utfall.

Te i klara glas. Mynta i ett rött plastsåll. Glaset håller ur sig, bladen fästs på stjälkarna. Principen är lika gammal som den är enkel, men redan en revolution. En annan, mindre erfaren filmare hade mycket väl kunnat tveka – men Farhad Kalantary tvekar inte, åtminstone inte numera. En sockerbit mellan tänderna hjälper honom att hålla maten nere. Te i klara glas. Vitt socker, brunt socker. Fingrar som plockar förstrött med de grovhuggna bitarna. – Finns Gud i sockerbiten? Man vet aldrig, men somliga tycks fortfarande tro det.

“Jag är ett fyrton till sjöss / jag fattar eld och brinner.” En strimma av ljus, igenkännandets gnista, kärlekens glöd. – Finns Gud i bilden? Somliga tycks fortfarande tro det.

Röster, tallösa, längs stränder och broar, på gator och torg. Vattnets salt, jordens salt. – Finns Gud mitt ibland oss? Ja, somliga tycks fortfarande tro det.

